

РЕЦЕПЦІЯ ПОСТАТІ І ТВОРЧОСТІ

УДК 821.161.2.09:80-057.4 М. Новицький

*Г. Карпінчук, асп.,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України*

ШЕВЧЕНКОЗНАВЕЦЬ-НОВАТОР М. НОВИЦЬКИЙ

У статті йдеться про вченого-шевченкознавця 20–60-х років минулого століття М. Новицького і його внесок у популяризацію слова Т. Шевченка. Зокрема, відзначено роль М. Новицького у виданні творчої спадщини поета; розкрито його участь у написанні фахових коментарів і приміток; проаналізовано основні праці вченого із шевченкознавства.

Ключові слова: М. Новицький, видання творів Тараса Шевченка, шевченкознавство, текстологія, архівні матеріали, рукописи.

На сьогодні ім'я українського літературознавця Михайла Новицького недостатньо відоме і пошановане. В цій галузі він відзначився найбільше як шевченкознавець: досліджував біографію Т. Шевченка, вивчав тексти його творів, був редактором і упорядником видань великого українського поета та автором коментарів до них.

Михайло Новицький народився 3 жовтня 1892 року в Ніжині, на Чернігівщині, в родині Михайла Ігнатовича та Євгенії Луківни Новицьких. Батько працював у канцелярії міської управи, мати була кравчиною. Після ранньої смерті батьків Михайла виховували старші сестри Анна та Любов.

Михайлу Новицькому випала щаслива доля навчатися впродовж 1898–1913 років у Ніжинській класичній гімназії ім. М. В. Гоголя, одному із кращих навчальних закладів в Україні, де у свій час освіту здобували Є. Гребінка, М. Гоголь, Н. Кукольник, А. Мокрицький, Л. Глібов та ін.

У 1913 році, після закінчення гімназії, М. Новицький отримав стипендію Чернігівського земства для сиріт і поступив на історико-філологічний факультет Санкт-Петербурзького імператорського університету, про що є виписки в його архіві, який зберігається у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (далі ЦДАМЛМУ): "Новицький Михаил Михайлович состоял студентом историко-филологического факультета вышеуказанного университета с 11 октября 1913 г. по июль 1919 года" [10, арк. 16]. Впродовж цього часу він навчався на відділенні російської філології.

Згідно з документами, відомо, що після революції у 1919 р. М. Новицький повернувся до Ніжина, де впродовж двох років працював у місцевих навчальних закладах.

Його наукова діяльність розпочалася на початку 20-х років, у час національного відродження. Саме тоді радянська влада, зважаючи на

опір і вороже ставлення з боку населення України, змушена була піти на деякі поступки. Так, у 1923 році було прийнято декрети "Про заходи рівноправності мов і про допомогу розвитку української мови", "Про заходи в справі українізації шкільно-виховних і культурно-освітніх установ", за якими запроваджувалась українська мова в усіх шкільних навчальних закладах та в усіх сферах державного управління. Всі ці заходи сприяли вивченню та популяризації української літературної спадщини, зокрема творчості Тараса Шевченка.

У 1921 році М. Новицький за підтримки О. Шахматова був прийнятий на посаду старшого наукового співробітника Комісії для видавання пам'яток новітнього українського письменства Історико-філологічного відділу, який діяв при АН УРСР з 1918 р. до 1926 р. Науковий світогляд молодого вченого формувався в оточенні С. Єфремова, Ю. Меженка, М. Плевако, П. Филиповича, В. Міяковського та ін. 1926 р. М. Новицький поступив до аспірантури новоствореного Інституту Тараса Шевченка (Київської філії). Темою його кандидатської дисертації було дослідження "Шевченко і общество "Мочиморди"", з якої М. Новицький надрукував окремі статті: "Новий документ до історії "Товариства мочимордів"" (Глобус. – № 5. – 1928), "Мочиморди" перед судом сучасників і досліду" ("Життя й Революція". – Кн. 3. – 1930). У цей час розпочався процес над "СВУ", були заарештовані наближені до М. Новицького С. Єфремов (липень 1929 р.), В. Міяковський (вересень 1929 р.), і дисертація залишилася незахищеною. Тоді ж до поля зору НКВД потрапив і М. Новицький: справу на нього відкрито 29 лютого 1929 р. [1, 7–8; 2, 7–8].

Але М. Новицький продовжував працювати у галузі шевченкознавства, де найвагомішою стала його праця у виданні творів Т. Шевченка. Так, за його участю було надруковано понад двадцять видань творчої спадщини митця. Ще до початку репресій наукова праця М. Новицького була тісно пов'язана із С. Єфремовим. Зокрема, разом вони підготували та видали у 1927 р. зібрання "Поетія: У 2 т." Т. Шевченка, де головною метою вбачали "дати певну хронологію і точний, перевірений за автографами поета й тогочасними виданнями його віршів, текст поезій "Кобзаря"" [16, 6]. Видання готувалось за рукописами поета з архівних фондів Інституту Тараса Шевченка. Для звірки текстів поетичних творів було використано "Кобзар" Т. Шевченка 1860 р. з його власноручними правками (поезії 1838–1842), рукописну збірку "Три літа" (1843–1845), рукописні "Малу" та "Більшу" книжки. У цьому виданні Михайло Новицький уперше опублікував поему "Осика" в редакції 1858 р., а також уперше подав заголовок "В казематі" і присвяту "Моїм союзникам" до циклу казематної поезії (13 творів), мотивуючи це тим, що це були авторські назва і присвята у "Більшій книжці", які Т. Шевченко зробив у березні 1858 р.

У виданні 1927 р. вперше було надруковано також незавершені та приписувані Шевченкові поетичні твори. Цікаво, що тут збережено авторську графічну композицію: кожний вірш розпочинається з нової сторінки – так, як записував свої твори Т. Шевченко у рукописній збірці "Три літа". До цього видання М. Новицький також підготував пояснення, примітки та алфавітний покажчик творів. Майже через півстоліття відомий шевченкознавець-текстолог В. Бородін високо поцінував це видання: "Важливою особливістю двотомника було те, що в процесі його підготовки редактор М. Новицький здійснив суцільний перегляд усіх відомих на той час рукописних джерел і критично вивірів основні тексти, завдяки чому видання 1927 р. стало певним етапом у звільненні творів поета від спотворень, кон'єктур і помилок попередніх видань" [3, 547–548].

Тривав т. зв. період "українізації", і готувалися до друку твори багатьох українських письменників. Уперше було задумано здійснити в Україні повне видання літературної спадщини Т. Шевченка, над яким почала працювати група на чолі із С. Єфремовим. М. Новицькому було доручено підготовку до друку Шевченкового Щоденника (вийшов 1927 р.) та його листів (надруковані 1929 р.). Під час роботи над цим виданням М. Новицький працював у архівах та бібліотеках Петербурга, Києва, Чернігова, Ніжина. Цікаво, що в одному томі містилися листи Т. Шевченка та листи-відповіді до нього, що в наступних академічних виданнях не повторювалося. До епістолярію шевченкознавець подав коментарі, де вказав історію побутування кожного листа. Йому також належить атрибуція окремих листів та частина коментарів до маловідомих персоналій з епістолярію Т. Шевченка. (Він був автором приміток про Г. Тарновського, Ф. Ткаченка, Т. Вольховську, А. Маєвського, А. Козачковського та ін.).

Не менш вагомою і результативною була праця М. Новицького над Щоденником Т. Шевченка, надрукованим у четвертому томі повного зібрання творів, де, за оцінкою С. Єфремова, "вперше подано первісні варіанти тексту, понад 650 сторінок займають у томі докладні й ґрунтовні коментарі, написані самим редактором (С. Єфремовим. – Г. К.) та залученими ним до праці співробітниками, фахівцями з різних галузей науки" [15, 319]. Через репресії проти літературознавців, задіяних у підготовці повного зібрання творів, та їхні арешти видання не було завершено.

На початку 30-х років минулого століття почалася чергова спроба підготовки до друку повного шевченківського видання, в якому знову був задіяний М. Новицький. Саме йому було доручено підготувати проект цього видання, який був розглянутий на вченій раді Інституту Тараса Шевченка у вересні 1933 р. Згідно з проектом М. Новицького, до видання мали ввійти, крім літературної і мистецької спадщини Т. Шевченка, також архівні документи (1838–1861), слогади про

нього та бібліографія шевченкіани (1840–1935). Видання планувалося здійснити у восьми томах (згодом його запропонували розширити до чотирнадцяти томів).

Перші два томи повного зібрання творів Т. Шевченка з'явилися 1935 р. (хоча історія їхнього датування є дещо суперечливою, бо тексти коментарів із видання 1935 р. були вилучені й у зміненому цензурою вигляді видання передруковано 1937 р.). У цих томах, де вміщені поетичні твори Т. Шевченка, у підготовці до друку яких брав найдіяльнішу участь М. Новицький, – його прізвища вже не було зазначено.

Згодом, за спеціальним розпорядженням, видання було вилучено з бібліотек, а його редакторів – В. Затонського, А. Хвилю та Є. Шаблювського – заарештовано. (Після виходу двох вищеназваних томів видання повного зібрання творів Тараса Шевченка знову припинилося).

Тільки через тридцять років шевченкознавчі матеріали М. Новицького із вказівкою на його авторство використано у виданні творів Т. Шевченка у шести томах (К., 1963–1964). Коментарі М. Новицького взято до уваги і в останньому академічному виданні повного зібрання творів у дванадцяти томах (К., із 2001), де в першому, другому та шостому томах надруковані його коментарі до "Мар'яни-черниці", "Відьми" і до окремих листів Т. Шевченка.

М. Новицький-текстолог упорядковував також видання "Кобзаря" 1927 р. (К.: Книгоспілка). Як відомо, книга зі вступною статтею В. Коряка та ілюстраціями І. Їжакевича, П. Мартиновича, О. Сластьона, К. Трутовського передруковувалася ще шість разів. (Загальний наклад книжки – 240 000 примірників). Учений також підготував поетичні твори Т. Шевченка для "Кобзаря" 1931 р. з ілюстраціями В. Седляра (2-ге вид. 1933 р.). Це видання вилучалося із книгарень та бібліотек, у ньому "вирізалося передмова А. Річицького і замальовувалися прізвища Новицького та Седляра" [4, 40].

У 30-х роках, коли в СРСР розпочалась підготовка до 125-ліття від дня народження Т. Шевченка, М. Новицький співпрацював із російськими видавництвами, які друкували твори українського поета. У ленинградському видавництві "ГИХЛ" 1934 р. було надруковано зібрання поезій Т. Шевченка в перекладі Ф. Сологуба. М. Новицький, редактор цього видання, підготував також ґрунтовні примітки та коментарі до творів. Я. Дзира, досліджуючи видання творів Т. Шевченка цього періоду, відзначив: "Це – одне з найкращих видань поезій Шевченка в російському перекладі. Тексти творів тут не перекручені і не зфальшовані так, як в інших пізніших перекладах. Коментарі написані на високому науковому рівні в протилежність до коментарів у пізніших виданнях" [5, 361].

Маючи великий досвід праці в академічному шевченкознавстві, М. Новицький час від часу впорядковував окремі видання творів

Т. Шевченка для масового читача: "Єретик" (Х.–К., 1927; 1928), "Наймичка" (К.–Х., 1927), "Гайдамаки" (Х., 1928), "Кавказ" (Х., 1934), у яких використовувалися тексти творів Т. Шевченка, підготовлені вченим.

М. Новицький був з-поміж перших у шевченкознавстві, хто у 20-х роках віднайшов документи до окремих періодів біографії Т. Шевченка. Свою першу шевченкознавчу працю М. Новицький надрукував 1924 року: це була стаття "Арешт Шевченка в 1859 р.", опублікована в "Шевченківському збірнику". Тут учений, розкриваючи хронологію третьої подорожі Т. Шевченка в Україну, дослідив історію арешту поета у серпні 1859 року, оприлюднивши матеріали III відділу департаменту поліції: дозвіл на поїздку в Україну, розпорядження і рапорти про нагляд за Т. Шевченком, документи про його арешт та матеріали допиту.

Згодом М. Зеров дав високу оцінку цій праці М. Новицького відзначивши, що він "по-новому освітлює весь Межирицький інцидент 1859 року" [6, 174].

Новими матеріалами, завдяки М. Новицькому, збагатилася історія арешту Т. Шевченка 1847 року в справі Кирило-Мефодіївського братства. Вони були оприлюднені у праці "Шевченко в процесі 1847 р. і його папери" (1925). Тут вчений подав архівні матеріали слідчої справи "Объ Украино-Славянскомъ Обществѣ", а саме її частини "Дѣло о художникѣ Шевченко" з III відділу. У своїй статті М. Новицький звернувся до свідчень Г. Андрузького та характеристики Тараса Шевченка тодішнім президентом Академії мистецтв герцогом Максимиліаном Лейхтенберзьким. У передмові до своєї статті М. Новицький написав: "...така публікація дає загальне уявлення про літературні й громадські інтереси не тільки самого поета, але й почасти української інтелігенції 40-х років минулого століття" [8, 68].

Крім матеріалів про Кирило-Мефодіївське братство, у статті "Шевченко в процесі 1847 р. і його папери" М. Новицький вперше надрукував археологічні нотатки Т. Шевченка та листи до поета від правління Харківського університету (13 листопада 1844 р.), Я. Кухаренка (25 травня 1845 р.), І. Гудовського (22 вересня 1845 р.), М. Карпа (22 вересня 1845 р.) та О. Штрандмана (14 грудня 1845 р. – йому належить і атрибуція листа).

У цій самій статті М. Новицький також уперше надрукував огляд поезії Т. Шевченка за 1838–1842 роки, зроблений на запит начальника штабу Окремого корпусу жандармів генералом-лейтенантом Л. Дубельтом, що містився в журналі слідчої справи Кирило-Мефодіївського братства. Друкована на той час поезія Т. Шевченка була переказана російською мовою і згодом використана у справі обвинувачення поета в антиросійських настроях. На жаль, в останньому виданні "Тарас Шевченко. Документи та матеріали до

біографії. 1814–1861", що вийшло за редакцією Є. Кирилюка, ці матеріали відсутні, що пояснюється часом виходу видання (1982 р.), т. з. періодом тотальної русифікації України.

У вищеназваному виданні документів до біографії Т. Шевченка відсутні також матеріали, опубліковані М. Новицьким уже 1958 року в журналі "Дружба народів" (№ 5) із Московського історичного архіву. Зокрема такі, як: рапорти петербурзького генерал-губернатора, генерала-ад'ютанта, генерала-лейтенанта П. Ігнат'єва; оренбурзького і самарського генерал-губернатора О. Катеніна; московського обер-поліцмейстера О. Кропоткіна; воєнного губернатора генерал-майора О. Муравйова до московського воєнного генерал-губернатора, графа А. Закревського про встановлення нагляду від 25 вересня 1857 р.

Вчений, який постійно працював з автографами Т. Шевченка, не міг не залишити своїх досліджень із текстології. Хоча їх небагато: "Поєма Т. Шевченка "Мар'яна-Черниця"" (1924), "До тексту Шевченкового "Кобзаря"" (1924), "Новий автограф Шевченка" (1929) та ін., але вони заклали підвалини по-справжньому наукової шевченківської текстології, яку продовжили В. Бородин, Н. Чамата, В. Смілянська, С. Гальченко.

Ще в 1924 році у праці "До тексту Шевченкового "Кобзаря"" М. Новицький наголосив на необхідності появи наукового академічного видання Шевченкових творів, оскільки попередні видання друкувалися з дозволу цензури: "Давно вже стоїть на черзі дня справа наукового видання Шевченківського "Кобзаря". Ще за життя поета текст його творів завжди підлягав суворому розгляду цензури та самовольним редакторським поправкам. Пізніші редактори ще більше покалічили Шевченкові вірші. Відомий "Кобзарь" Доманицького, що здобув таку широку популярність серед громадянства, для нашого часу уже застарівся" [7, арк. 1].

У цій же статті шевченкознавець подав вироблені ним принципи, за якими потрібно друкувати Шевченкові твори. На думку вченого, літературну спадщину поета необхідно подавати відповідно до автографів: зважаючи як на основний текст твору, так і на його орфографію. За основний текст поезій Т. Шевченка 1847–1860 років М. Новицький запропонував узяти вірші, внесені до "Малої" та "Більшої" книжок. "Вірші Шевченка за рр. 1847–1860 треба подавати по тексту "Б[ільшої]", себ-то додержуватись пізнішої редакції. З книжечки "М[еншої]" – повинно взяти до "Кобзаря" лише ті вірші, які сам поет не вписав до "Б[ільшої]", або закреслив їх в "М[еншій]" – відзначив шевченкознавець. На думку М. Новицького, всі інші автографи, а також видання та списки поезій із власноручними виправленнями поета потрібно віднести до варіантів. Такий підхід був новий у шевченкознавстві, адже попередники-видавці (В. Доманицький, Б. Лепкий) видавали твори Т. Шевченка у

варіантах, не вказуючи основного тексту і залишаючи поза увагою орфографію поета. Як відомо, згідно з міркуваннями М. Новицького, і було підготовлено та надруковано згадувані вище видання.

М. Новицький вперше опублікував такі автографи поетичних творів Т. Шевченка: найповніший варіант поеми "Мар'яна-черниця" з архіву О. Корсуна (Записки Історико-філологічного відділу УАН. – 1924. – Кн. IV) та один із варіантів поезії Т. Шевченка "Огні горять, музика грає", автограф якої був подарований київській філії Інституту Тараса Шевченка Володимиром Троциною (Новий автограф Шевченка // Життя й Революція. Місячник. – 1929. – Книжка 6–7). Він також виявив автограф поезії "Іван Підкова", який зберігається у ВУАН, куди був переданий першою дружиною Л. Тецлав.

Завдяки М. Новицькому поповнювалась і фондова колекція Інституту Тараса Шевченка оригінальними шевченківськими матеріалами. Так, ним було передано до Академії наук Щоденник поета, про що свідчить відповідне доручення від 4 березня 1925 року:

"Пред'явникові цього, науковому співробітнику Історико-Філологічного Відділу ВУАН, Мих[айлу] Мих[айловичу] доручається від ВУАН одержати з Музею ім. Тарнавського в Чернігові і перевезти до Києва до ВУАН рукопис Щоденника Т. Шевченка, що належними підписами й відтиском печатки свідчиться.

Дійсне до 19 березня 1925 року.

Президент ВУАН, академик В. Липський.

Секретар відділу, академик Сергій Єфремов" [12, арк. 1].

В архіві зберігся звіт про відрядження М. Новицького до Ленінграда, звідки він привіз автографи дев'яти повістей Т. Шевченка: "У вівторок 25 листопаду ц[ього] р[оку] – повернувшись до Києва, я передав акад. С. О. Єфремову при належному описові слідуючі речі: Варнак, Наймичка, Близнецы, Художник, Капитанша, Прогулка с удовольствием и не без морали, Музыкант, Княгиня, Несчастный. 26. XI. 1926" [13, арк. 1].

Як відомо, на початку 30-х років минулого століття шевченкознавчі дослідження потрапили під вплив комуністичної ідеології. У цей час продовжувались арешти шевченкознавців, які не дотримувалися вказівок влади, а їхні праці вилучалися з бібліотек та піддавалися нищівній критиці. Переслідувань з боку влади зазнали: А. Ніковський, А. Річицький, О. Гермейзе, Є. Шаблювський, П. Филипович, М. Зеров, О. Дорошкевич та інші.

М. Новицький ще брав участь у роботі Комітету для видань шевченківських творів при II відділі ВУАН, зокрема у підготовці до друку "Словника Шевченкових знайомих". У цьому виданні планувалося зібрати і подати інформацію про понад дев'ятсот персоналій – оточення Т. Шевченка. М. Новицький був редактором "Словника". Під керівництвом М. Новицького Комісія доби й оточення при ВУАН також підготувала до друку серію мемуарів про

Т. Шевченка: "Спогади Козачковського про Шевченка" (О. Дорошкевич), "Спогади Аскоченського про Шевченка" (М. Зеров), "Спогади Наталки-Полтавки" Н. Кибальчич (Пилипенкової).

Незважаючи на пророблену роботу в шевченкознавстві, М. Новицького у 1934 р. звільняють з Інституту Тараса Шевченка з такою мотивацією: "...в зв'язку з реорганізацією Академії наук та ліквідацією окремих комісій" [11, 5]. М. Новицький залишається без роботи. Підробляє тим, що виконує окремі замовлення з наукової роботи співробітників Інституту літератури (редагує твори Т. Шевченка, готує коментарі, консультує шевченкознавців).

26 грудня 1937 року М. Новицького заарештували. Як інших представників української інтелігенції, його звинуватили за статтю 54-8, 54-10, 54-11 (контрреволюційні дії проти радянської влади). Історію арешту М. Новицького і період його заслання, матеріали яких зберігаються у ЦДАГО, дослідив С. Білокінь [1, 7–8; 2, 7–8].

Після заслання 1946 р. М. Новицький повернувся до Києва. З того часу, впродовж чотирнадцяти років, його життя було пов'язане з роботою в музеях Тараса Шевченка: спочатку в Літературно-меморіальному будинку-музеї ім. Т. Г. Шевченка (1946–1952), згодом у Державному музеї ім. Т. Г. Шевченка (1954–1962).

Займаючись музейною роботою (екскурсії, лекції, опис експонатів), М. Новицький водночас продовжував досліджувати літературну і малярську спадщину Т. Шевченка. У музеї в той час група науковців під керівництвом Б. Бутника-Сіверського працювала над підготовкою до друку 7–10 томів повного зібрання творів, де було вміщено мистецьку спадщину Т. Шевченка. М. Новицький також входив до цієї групи: писав коментарі до окремих творів, а також у цей час атрибутував два портрети роботи Т. Шевченка – М. Луніна і Й. Рудзинського. Його атрибуції використані також у сьомому томі нинішнього академвидання (К., 2005).

Майже вся наукова спадщина М. Новицького (495 од. зб.) зберігається у ЦДАМЛМУ, куди надійшла від його дружини Р. Товстухи-Новицької в березні 1967 року. На сьогодні вона майже повністю нами опрацьована.

Крім означених вище матеріалів, в архіві, зокрема, є напрацювання М. Новицького: "Коментарі до власних імен з творів Шевченка Т. Г." (од. зб. 20, 21), "Коментарі до творів Шевченка Т. Г., пов'язані з іменами артистів, композиторів, видатних осіб" (од. зб. 22), "Коментарі до творів Шевченка Т. Г., пов'язані з іменами художників та скульпторів" (од. зб. 23), "Коментарі до поетичних творів" (од. зб. 25), "Коментарі, тлумачення слів, уривків до поетичних та прозових творів Шевченка Т. Г." (од. зб. 26), "Покажчик до листування Шевченка Т. Г." (од. зб. 31) та ін.

В архіві вченого зберігаються рукописні матеріали до теми "Шевченко-художник": "Живописные и графические работы Тараса

Шевченка" (од. зб. 32), "Про альбом "Живописная Украина"" (од. зб. 78), "Про Жуковського В. А." (од. зб. 123), "Звіт Товариства зоохочення художників за 1838–1843 рр." (од. зб. 161). Серед них неопублікована стаття "Живописец Ширяев" (од. зб. 6).

Як відомо, у 1956 році, після розвінчання культу особи Сталіна, розпочався новий період у вивченні творчості Т. Шевченка. Тоді було надруковано праці Є. Кирилюка "Стан і завдання радянського шевченкознавства", І. Айзенштока "Із розшуків по Шевченка", Ю. Івакіна "Сатира Шевченка" (1959), "Коментар до "Кобзаря" Шевченка. Поезії до заслання" (1964), А. Костенка "Мемуарные материалы как источник изучения биографии Шевченко" (1958), Ф. Сарани "Матеріали до бібліографії Шевченкіани за роки Великої Вітчизняної війни" (1958), "Стан і завдання бібліографії Шевченкіани" (1961).

Видатною подією в шевченкознавстві стала поява видання "Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників" (1958), до групи упорядників якої входив також М. Новицький. Напевно, він був ініціатором цього видання, яке хотів видрукувати ще у 1934 році, про що свідчить його лист до видавництва "Academia" від 15 грудня 1933 року:

"Предлагаю издательству Academia, в ознаменование 120-летней годовщины рождения Т. Г. Шевченко, напечатать в 1934 году работу "Шевченко в воспоминаниях современников".

15/XII. 1933 г.

Мих[айло] Новицький.

P. S. План издания данной работы – прилагаю" [14, арк. 1].

У ЦДАМЛМУ зберігаються рукописні та машинописні матеріали до цього видання. Очевидно, що М. Новицький вичитував верстку книжки, бо на сторінках її машинопису зроблені ним правки.

В архіві також зберігаються численні рецензії М. Новицького на шевченкознавчі праці, зокрема: "Тарас Шевченко-основоположник нової української літератури" І. Пільгука (1954); "Бібліографічний покажчик "Тарас Григорович Шевченко: У 2 т. – Т. 2"" (1960), "Т. Г. Шевченко в Києві" (1961) П. О. Білецького, "Листи до Т. Г. Шевченка" Л. Кодацької (1963) та ін. (Підготовлені матеріали рецензії на працю Л. Кодацької під назвою "Про видання "Листи до Т. Г. Шевченка" 1962 року" були опубліковані вже після смерті М. Новицького Ф. Сараною у журналі "Радянське літературознавство" за 1966 р. – № 2).

На жаль, у той час М. Новицький, як і інші репресовані, не мав змоги друкувати всі свої наукові праці. Інколи вони з'являлися за підписами інших шевченкознавців. У ЦДАМЛМУ зберігаються матеріали про використання праць вченого тодішнім директором Державного музею ім. Т. Г. Шевченка К. Дорошенко: листування дружини Р. Товстухи-Новицької з редакціями часописів, газет

"Радянське літературознавство" (од. зб. 439), "Советская Украина" (од. зб. 440), "Літературна газета" (од. зб. 442) та Спілкою письменників України (од. зб. 440) із проханням вказати справжнього автора статей, що були в них надруковані. На той час М. Новицький знайшов сорок невідомих листів різних осіб до Тараса Шевченка в архіві М. Чалого. Разом із К. Дорошенко вони мали спочатку опублікувати їх у журналі "Советская Украина". Публікація під назвою "Неизвестные письма к Шевченко" з'явилася за підписом тільки К. П. Дорошенко (Советская Украина. – 1962. – № 10, 11). На захист вченого виступили: М. Рильський, Є. Шабліовський, Ф. Ястребов, М. Коцюбинська, Ф. Сарана, Ю. Івакін, А. Костенко в газеті "Літературна Україна". ("Лист до редакції "Літературної України" // ЛУ від 16 листопада 1962 р. № 92 (1854); "Так, факти підтвердилися..." // ЛУ від 7 грудня 1962 р. № 98 (1860)). Тільки після цих публікацій справжнє ім'я автора вдалось відновити.

Упродовж життя М. Новицький працював над темою "Лектура Шевченка", яка на сьогодні так повністю і не досліджена. До цієї праці у 50-х роках він хотів залучити Ю. Меженка та Ф. Сарану, про що свідчить листування між ними. На жаль, самі тексти проробленої роботи, за винятком кількох одиниць, в архіві відсутні. Багатьом задумам М. Новицького не судилося здійснитися: документи до біографії Т. Шевченка та "Шевченківський словник" з'явилися вже після смерті М. Новицького. (У "Шевченківському словнику" – т. 1; К., 1977 – стаття "Лектура Шевченка" надрукована за підписом Ф. Сарани).

Про інтереси М. Новицького в шевченкознавстві та плани свідчить його епістолярій. Це листування з І. Айзенштоком, Ю. Меженком, П. Журом, Ю. Івакіним, Ф. Сараною, В. Бородіном, І. Зільбернштейном, П. Білецьким та ін.

"Ні одне видання Шевченка, ні одна Шевченкова річниця не обходилася без праці М. Новицького", – так відгукнувся про вченого шевченкознавець, бібліограф В. Міяковський [9, 77].

М. Новицький досліджував творчу спадщину Т. Шевченка понад сорок років (упродовж 20 – на початку 60-х років минулого століття). Якщо підсумувати його працю у шевченкознавстві, то за цей час він упорядкував понад двадцять видань творів поета; одним із перших надрукував фахові праці з біографії Т. Шевченка; розробив текстологічні принципи видання його творів. Тому опрацювання всієї наукової спадщини М. Новицького дасть можливість окреслити його заслуги у розвитку шевченкознавства 20–60-х років ХХ століття і достойно оцінити його ім'я.

1. Білокін С. Досьє шевченкознавця / Сергій Білокін // Літературна Україна. – 2007. – 4 жовтня. – № 38 (5226). – С. 1, 8. 2. Білокін С. Досьє шевченкознавця / Сергій Білокін // Літературна Україна. – 2007. – 11 жовтня. – № 39 (5227). – С. 7, 8. 3. Бородін В. С. Текстологія / В. С. Бородін // Шевченкознавство: підсумки й проблеми; ред. Є. П. Кирилюк; АН УРСР; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К.:

Наук. думка, 1975. – С. 499–558. 4. *Гальченко С.* Книга українського народу / Сергій Гальченко // Скарби літературних архівів / під ред. М. Г. Жулинського; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, НАН України. – К.: Атопол, 2012. – С. 24–41. – 448 с. 5. *Дзира Я.* Тарас Шевченко в радянській літературній критиці (1920–1960) / Ярослав Дзира // Світи Тараса Шевченка: збірник статей до 175-річчя з дня народження поета. – Записки НТШ; філологічна секція. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто–Львів, 1973. – С. 348–409. – (Бібліотека Прологу і Сучасности. ч. 191. 4). – Т. 214. – 1991. – 488 с. 6. *Зеров М.* Шевченківський збірник / М. Зеров // Україна: науковий трьохмісячник українознавства / Всеукраїнська академія наук, історична секція; під заг. ред. М. Грушевського. – К.: Державне видавництво України, 1924. – Кн. 3. – 192 с. 7. *Новицький М.* До тексту Шевченкового "Кобзаря" (стаття, опублікована в 4-й книзі ж. "Україна" за 1924 рік) // Інститут рукопису ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАНУ. – Ф. X. – од. зб. 17855. – 19 арк. 8. *Новицький М.* Шевченко в процесі 1847 р. і його папери // Україна: науковий трьохмісячник українознавства / під заг. ред. М. Грушевського; Всеукраїнська академія наук, історична секція. – К.: Державне видавництво України, 1925. – Кн. I/III. – С. 51–99. – 240 с. 9. *Порський В.* [Міяковський В.] Михайло Новицький / В. Порський // Зарубіжне шевченкознавство. – Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, УВАН у США. – К.: "Хроніка-2010", 2011. – Ч. 2. – С. 76–78. – 448 с. 10. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (Далі ЦДАМЛМУ). – Ф. 1. – оп. 1. – од. зб. 360. – 28 арк. 11. ЦДАМЛМУ. – Ф. 1. – оп. 1. – од. зб. 361. – 5 арк. 12. ЦДАМЛМУ. – Ф. 1. – оп. 1. – од. зб. 364. – 1 арк. 13. ЦДАМЛМУ. – Ф. 1. – оп. 1. – од. зб. 365. – 1 арк. 14. ЦДАМЛМУ. – Ф. 1. – оп. 1. – од. зб. 378. – 1 арк. 15. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів: у 12 т. / Тарас Шевченко; редкол.: М. Г. Жулинський (голова), В. С. Бородін, С. А. Гальченко [та ін.]; НАНУ; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. "Буквар южнорусский". Записки народної творчості. – К.: Наук. думка, 2003. – 496 с. 16. *Шевченко Т.* Поезія: у 2 т. / Тарас Шевченко; ред. С. Єфремов, М. Новицький. – Т. 1: Чигиринський Кобзар (1838–1842). – К.: Книгоспілка, 1927. – 476 с.

Надійшла до редколегії 12.03.13

Карпинчук Г.

Шевченковед-новатор М. Новицький

В статті говориться об ученом-шевченковеді 20–60-х годов прошлого века М. Новицком и его вкладе в популяризацию слова Т. Шевченко. В частности, отмечена роль М. Новицкого в издании творческого наследия поэта; раскрыто его участие в написании комментариев и примечаний; проанализированы основные труды ученого из сферы шевченковедения.

Ключевые слова: М. Новицкий, издание произведений Т. Шевченко, шевченковедение, текстология, архивные материалы, рукописи.

Karpinчук G.

Shevchenko-related Scholar-Innovator M. Nowicki

The article talks of the Shevchenko-related scholar M. Nowicki that lived in 20–60s of the last century and his contribution to the promotion of the word of T. Shevchenko. In particular, the author notes the role of M. Nowicki in the publication of the poet's literary heritage, describes his participation in preparing professional comments and reviews to Shevchenko's writings, analyzes the main works of the scientist in the area of the Shevchenko-related studies.

Key words: M. Nowicki, publication of Taras Shevchenko's works, textual study, archival materials, manuscripts.